

بررسی سازگاری میان کتاب‌های منتشر شده و مباحث آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی در ایران

محمد حسن‌زاده*

فاطمه زندیان**

فاطمه نویدی***

دریافت: ۱۳۹۲/۰۳/۰۷

پذیرش: ۱۳۹۲/۰۸/۲۸

چکیده

هدف اصلی این تحقیق کشف همبستگی میان کتاب‌های منتشر شده و مباحث آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی در ایران می‌باشد. در این پژوهش گردآوری اطلاعات از طریق لوح فشرده کتابشناسی ملی ایران، بانک اطلاعاتی نمایه و خانه کتاب ایران و لیست انتشارات ناشران مختلف صورت گرفته و تحلیل‌های آماری با استفاده از نرم افزار اکسل صورت گرفته است. با توجه به یافته‌های پژوهش، از ۶۵۷ کتاب منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۲۲۷ کتاب به عنوان منبع آموزشی مقطع کارشناسی محسوب می‌شود که ۱۷۵ کتاب به دروس تخصصی اجباری و ۵۲ کتاب به دروس تخصصی اختیاری اختصاص دارند. نتایج نشان می‌دهد که اجباری یا اختیاری بودن دروس در فراوانی نشر تأثیر چندانی ندارد. دروسی که از فراوانی نشر بیشتری برخوردار هستند، دارای تیراژ و نوبت چاپ بالاتری هستند و میان تعداد واحدهای درسی و فراوانی نشر همبستگی نسبتاً بالایی دیده می‌شود.

واژه‌های کلیدی: علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، متون آموزشی، گرایش موضوعی، ناشران، مباحث آموزشی.

*استادیار دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسئول) hasanzadeh@modares.ac.ir

**عضو هیات علمی دانشگاه تربیت مدرس . zandian@modares.ac.ir

***کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی. Navidi121@yahoo.com

مقدمه

شده‌ای است که سالانه معاش فکری میلیون‌ها جوان را تأمین می‌کند. اندیشه‌ها با کتاب درسی شکل می‌گیرد، ساعات دانشگاهیان با آن پر می‌شود و سرمایه‌های عظیم انسانی و مادی صرف تهیه آن می‌گردد. آرمانی کردن این واقعیت از جهات گوناگون به رشد سرمایه‌های ملی می‌انجامد.

کتابهای درسی دانشگاهی در نظام آموزش عالی ایران همانند سایر کشورهای توسعه یافته به رغم توسعه فناوری اطلاعات و کتابخانه‌های دیجیتالی همچنان مورد استفاده دانشجویان است. از این رو کتاب درسی نقش مهمی در ساختار و فعالیت‌های یاددهی-یادگیری در کلاس درس ایفا می‌نماید. در واقع، کتاب درسی ابزاری است که مدرسان از آن برای برانگیختن دانشجویان و دادن حداکثر آگاهی و درک و فهم درباره یک مسئله یا موضوع استفاده می‌کنند. مطالعات متعددی، اهمیت جایگاه کتابهای درسی را در فرایند تدریس و یادگیری نشان داده‌اند. برای مثال در امریکا ۷۵ درصد زمان دانش‌آموزان ابتدایی و متوسطه در کلاس درس به مطالعه و بررسی کتاب درسی اختصاص دارد، همچنین ۹۰ درصد زمان دانش‌آموزان برای انجام دادن تکالیف درسی در منزل به مطالعه کتابهای درسی اختصاص می‌یابد.

در ایران نیز همانند سایر کشور های مشابه، کتاب درسی از دیرباز در نظام آموزش عالی کشور استفاده شده است. در همین راستا در ۱۳۶۳ سازمان مطالعه و تدوین کتب درسی دانشگاهی «سمت» براساس مصوبه شورای انقلاب فرهنگی تأسیس شد و تاکنون بیش از ۹۵۰ عنوان کتاب درسی دانشگاهی را در اختیار جامعه علمی کشور قرار داده است (آقازاده، ۱۳۸۵).

بررسی پیشینه مطالعات انجام شده در زمینه سیر تحول نشر کتابهای درسی دانشگاهی نشان می‌دهد که تا سال ۱۳۸۵ پژوهش جدی‌ای در این زمینه انجام نشده است. اولین همایش بین‌المللی کتاب درسی دانشگاهی با دو رویکرد فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) و شیوه‌های رایج پاییز ۱۳۸۵ در سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) برگزار شد. هدف از این همایش، شناسایی

تا پیش از انقلاب‌های الکترونیکی، ارتباطی و اطلاعاتی که پس از جنگ جهانی دوم آغاز شدند، از دهه ۱۹۶۰ خیز گرفتند و از دهه ۱۹۷۰ از بسترهای سنتی خود کنده شدند، نشر در خدمت انتقال اطلاعات بود و با ابزارها، راه‌ها و دستاوردهایش وظیفه رسانش و پراکنش اطلاعات را در جامعه انجام می‌داد. اطلاع‌رسانی هم به نوبه خود در خدمت نشر بود و هر دستاوردی که داشت یا می‌یافت در خدمت نشر قرار می‌داد. در واقع نشر سرچشمه تولید اطلاعات بود و همه کسانی که به وظیفه اطلاع‌رسانی مشغول بودند می‌دانستند که اگر این سرچشمه نباشد، جریان اطلاعاتی بی‌درنگ خواهد خشکید (آذرننگ، ۱۳۷۸).

نشر کتاب در ایران با توجه به امکانات واقعی و خود واقعیت‌ها، توان تحول، رشد مناسب و تغییرات لازم را دارد، مشروط بر آن که در اندیشه سیاستگذاری و برنامه ریزی نشر، تحولات لازم ایجاد شود.

انجام پژوهش‌هایی در زمینه نشر کتاب در ایران و گردآوری مجموعه آمارها، ارقام، داده‌های کتابشناختی و سایر داده‌های مربوط به نشر و متمرکز ساختن آنها تحت نظامی یگانه که در خدمت نشر باشد از گام‌های نخستین مطالعه و برنامه‌ریزی می‌باشد.

در آن گروه از نظام‌های آموزش عالی که محور اصلی، آماده کردن دانشجو برای دست یافتن به نوعی استقلال نسبی علمی است، معمولاً برای دانشگاه‌ها دو نقش قائلند:

۱. به دانشجویان بیاموزند که چگونه اطلاعات مورد نظر خود را به دست آورند.

۲. به آنان تعلیم دهند که چگونه اطلاعات به دست آمده را تعبیر و تفسیر کنند.

بنابراین سه رکن عمده آموزشی در فرایند داد و ستد علمی در سطوح دانشگاهی؛ متون درسی، معلم و دانشجو هستند.

یکی از مهمترین متون درسی برای دانشجویان کتاب‌ها می‌باشند. کتاب درسی دانشگاهی واقعیت‌بدیهی انگاشته

شیوه‌های تدریس فعلی آنها توانسته است اثربخشی لازم را بر افکار، رفتار و انگیزه‌های دینی و مذهبی دانشجویان داشته باشد، و لزوم بازنگری در محتوا و روشهای تدریس کاملاً محسوس است.

میرلوحی (۱۳۸۵)، در مقاله‌ای با عنوان ضرورت غنی‌سازی کتابهای درسی ادبیات عربی با میراث ادبی اهل‌البیت علیهم‌السلام، به بررسی ادب اهل‌البیت، دوران این ادب، جایگاه اهل‌البیت در تاریخ ادبیات عربی، آثار والای ایشان در نثر و نظم عربی پرداخته‌است.

همان‌طور که مطالعه پیشینه پژوهش‌های انجام شده در زمینه نشر کتب دانشگاهی نشان می‌دهد، بیشتر پژوهش‌های انجام شده در زمینه دروس عمومی در دانشگاه‌ها بوده است و بررسی کتب منتشر شده در رشته‌های تخصصی چندان مورد توجه قرار نگرفته‌است.

از آنجایی که کتابداری و اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، نهادهای اطلاع‌رسانی و اطلاعاتی هستند و در خدمت کارآمدی نهادهای آموزشی و پژوهشی می‌باشند، سوءعمل آنها به وظایف نهادهای آموزشی و پژوهشی آسیب می‌رساند. بنابراین اگر قصد اصلاح نهادهای آموزشی را داریم باید به اصلاح نهادهای اطلاع‌رسانی بیندیشیم. رشد و توسعه متوازن و متقارن این‌ها، زمینه را برای تحقق رشد و توسعه عمومی فراهم می‌سازد (آذرنگ، ۱۳۸۰). پس به منظور اصلاح و رشد نهادهای اطلاع‌رسانی باید به تامین خوراک آنها یعنی کتب‌ها و مجلات تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی بپردازیم. از آنجایی که کتب‌ها و مجلات یکی از مهمترین منابع اطلاعاتی هر حوزه تخصصی هستند و به ارائه اطلاعات پایه و روزآمد می‌پردازند، موجبات پیشرفت هر رشته را فراهم می‌سازند. از آنجایی که این کتب‌ها مبنایی برای آموزش تازه واردان به حرفه و این مجلات مبنای پژوهش‌های آتی حرفه‌مندان می‌باشند، غنای این منابع باعث غنا و پیشرفت سریع‌تر حرفه و رشته می‌شود.

اطلاع‌رسانی به عنوان پایه رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی در جوامع پذیرفته شده است، همچنین به عنوان منبعی ملی که

و بررسی به کارگیری روشهای اطلاعاتی و ارتباطی در حوزه کتاب‌درسی، شناختن و ریشه‌یابی مشکلات و موانع حوزه تدوین و نشر کتاب‌درسی و راهکارهای رفع آنها، ایجاد فضای مطلوب برای پژوهش در زمینه کتاب‌درسی و دستیابی به معیارها و ویژگیهای کتاب‌درسی مطلوب بود و محورهای علمی همایش، جایگاه کتاب‌درسی در نظام آموزشی دانشگاهی، سیر و تطور کتاب‌درسی، جنبه‌ها و ویژگیهای کتاب‌درسی، طراحی و تولید ساختار و محتوای کتاب‌درسی، ویرایش و پالایش کتاب‌درسی، ارزشیابی کتاب‌درسی، مدیریت تهیه و توزیع کتاب‌درسی، فناوری ارتباطات و اطلاعات کتاب‌درسی و جنبه‌های حقوقی و کتاب‌درسی بود.

تاج‌الدین (۱۳۸۵)، با ارائه مقاله‌ای در این همایش، به ارزشیابی متنی، فعالیتی و روش‌شناختی کتابهای انگلیسی «سمت» برای اهداف ویژه از منظر رویکردهای سه‌گانه خواندن و طرح درس مهارت - مدار چند مؤلفه‌ای و راهبرد - مدار خوانداری پرداخته در پایان استنتاج نموده که کتابهای انگلیسی «سمت» برای اهداف ویژه فاقد رویکرد واحد، فاقد طرح درس یکپارچه، فاقد هدف مشخص (درک مطلب، توانایی ترجمانی، بسط دانش مفهومی)، و فاقد روش تدریس مکتوب و معین است.

کتابی (۱۳۸۵)، در مقاله‌ای با عنوان ارزیابی چهارده سال (۱۳۷۰-۱۳۸۴) کتب مورد استفاده آموزش زبان انگلیسی عمومی در دانشگاه: درس‌هایی از گذشته برای حال و آینده، به بررسی چهارده ساله (۱۳۷۰-۱۳۸۴) کتابهایی که در درس زبان انگلیسی عمومی، در سطح دانشگاه اصفهان از آنها استفاده شده است پرداخته و ارزیابی کتاب‌درسی را در شناخت توانمندی‌ها و کاستی‌های هر برنامه آموزشی مؤثر و دارای نقش مهمی در ارتقای آن می‌داند.

مزیدی (۱۳۸۵)، در مقاله‌ای با عنوان بررسی وضعیت کلی دروس معارف اسلامی با توجه به اهداف تعیین شده برای آنها از دیدگاه دانشجویان دانشگاه شیراز در سال تحصیلی ۸۵-۸۶، به بررسی دروس معارف اسلامی پرداخته و نتایج حاصل از پژوهش بیانگر آن بود که محتوای دروس معارف و

ارزش خاص و نقشی قاطع در پیشرفت جوامع دارد محسوب می‌شود. برای این که بتوان اطلاعات را در دسترس همه اقشار جامعه قرار داد، کتابخانه‌های سازمان‌یافته و مراکز اسناد و مدارک و مراکز اطلاع رسانی مجهز مورد نیاز است و برای افزایش اشاعه اطلاعات مورد نیاز، نیروی انسانی شایسته ضروری است و به منظور تربیت نیروی انسانی شایسته و کارآمد در دانشگاه‌ها، منابع و متون آموزشی مناسب و غنی مورد نیاز می‌باشد.

تعریف عملیاتی اجزای مسئله

کتاب: منابع منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع رسانی که شماره شابک به آن‌ها داده شده است و در کتابخانه ملی در رده کتابداری و اطلاع رسانی رده‌بندی شده‌اند.

مباحث آموزشی: کلیه واحدهای اختیاری و اجباری که به منظور اخذ گواهینامه کارشناسی پیوسته باید گذرانده شود.

کتابداری و اطلاع رسانی: رشته‌ای است دانشگاهی که در چهار مقطع کاردانی، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری تدریس می‌شود. در این تحقیق مقطع کارشناسی مورد توجه بوده است.

پرسش‌های اساسی

۱. بیشترین و کمترین کتاب‌های منتشر شده کتابداری در چه مباحثی هستند؟
۲. آیا بیشتر منابع منتشر شده توسط ناشرین دانشگاهی منتشر شده‌اند؟
۳. روند نشر و گرایش موضوعی کتب منتشر شده در طی سال‌های مختلف به چه صورت بوده‌است؟
۴. آیا تعداد واحدهای دروس در فراوانی نشر مؤثر است؟
۵. آیا اجباری یا اختیاری بودن واحدها تأثیری در فراوانی نشر در آن مباحث داشته‌است؟
۶. آیا دروسی که فراوانی نشر بیشتری دارند، از تیراژ و نوبت چاپ بالاتری برخوردار هستند؟

فرضیه‌های پژوهش

۱. میان کتاب‌های منتشر شده کتابداری و اطلاع رسانی و مباحث آموزشی آن در مقطع کارشناسی همبستگی وجود دارد.

پژوهش حاضر با بررسی کتب منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع رسانی، سعی در سنجش میزان ارتباط این منابع با واحدهای درسی موجود در مقطع کارشناسی و شناخت توانمندی‌ها و کاستی‌های برنامه آموزش کتابداری و اطلاع رسانی را دارد تا با تقویت انتشارات حوزه کتابداری و اطلاع رسانی به تربیت نیروی انسانی شایسته و تقویت و اصلاح نهادهای اطلاع رسانی پرداخته و با تقویت نهادهای اطلاع رسانی، امکان رشد و توسعه عمومی را فراهم سازد.

تعریف مسئله

یکی از مسائلی که در مورد انتشار کتاب‌های کتابداری به چشم می‌خورد، عدم تعادل در کتاب‌های منتشر شده موجود در بازار است به این صورت که در بعضی از مباحث کتب متعددی انتشار یافته و در برخی مباحث دیگر کتاب‌های انتشار یافته بسیار اندک هستند و هم چنین مسئله دیگر عدم تطابق کتاب‌های منتشر شده با مباحث آموزشی می‌باشد.

با توجه به این که کتاب یکی از مهمترین منابع مطالعاتی دانشجویان می‌باشد، پس به منظور رسیدن به حداکثر آموزش و بهره‌وری در هر رشته باید میان کتاب‌های منتشر شده و مباحث آموزشی آن رشته حداکثر همبستگی و ارتباط ایجاد شود. هم چنین منابع غنی تری برای مطالعات بیشتر دانشجویان فراهم باشد. به عبارت دیگر، انتشار کتاب‌های تخصصی باید همگام با تغییرات مباحث آموزشی صورت گیرد.

با توجه به مسائلی که در بالا ذکر شد، در این تحقیق تلاش شده است به بررسی کتاب‌های منتشر شده کتابداری و

۲. اختیاری یا اجباری بودن واحدها در فراوانی نشر در آن مباحث مؤثر است.

۳. میان تعداد واحدهای دروس و فراوانی نشر همبستگی وجود دارد.

آموزشی کد موضوعی داده شده است و ارتباط بین این مباحث و کتاب‌های منتشر شده از روی نمودار و آمارهای به دست آمده مورد بررسی قرار گرفته است.

شیوه تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها، اطلاعات گردآوری شده در نرم افزار اکسل ورود اطلاعات شد و برای هر کدام از پرسش‌های اساسی نمودار و جدولی تهیه شد و بر اساس آن نمودارها، یافته‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و در پایان نتایج ارائه شده است. به منظور بررسی میزان همبستگی میان تعداد واحدها و فراوانی نشر از فرمول ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد.

یافته‌های پژوهش

بررسی روند نشر کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران به

لحاظ کمی

با جستجو در بانک‌های اطلاعاتی مختلف، در مجموع ۶۵۷ کتاب در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی گردآوری شد که این کتاب‌ها بر اساس چکیده پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی موضوع‌بندی شدند.

بر اساس کتاب چکیده پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱۷ حوزه موضوعی زیر در نظر گرفته شده است:

۱. کتابداری و اطلاع‌رسانی

۲. حرفه کتابداری

۳. کتابخانه‌ها و مراکز منابع

۴. استفاده از کتابخانه و مراجعان

۵. مواد و منابع

۶. سازمان کتابخانه

۸. تکنولوژی کتابخانه

۹. خدمات فنی

۱۰. ارتباط اطلاعاتی

۱۱. کنترل کتابشناختی

روش پژوهش و جامعه مورد مطالعه

این پژوهش به روش مطالعه سندی انجام گرفت و همه کتب منتشره در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی تا پایان سال ۱۳۸۴ با استفاده از فهرست تهیه شده از بانک‌های اطلاعاتی خانه کتاب ایران و کتابشناسی ملی ایران، جامعه پژوهش را تشکیل می‌دهد.

شیوه‌ها و ابزار گردآوری اطلاعات

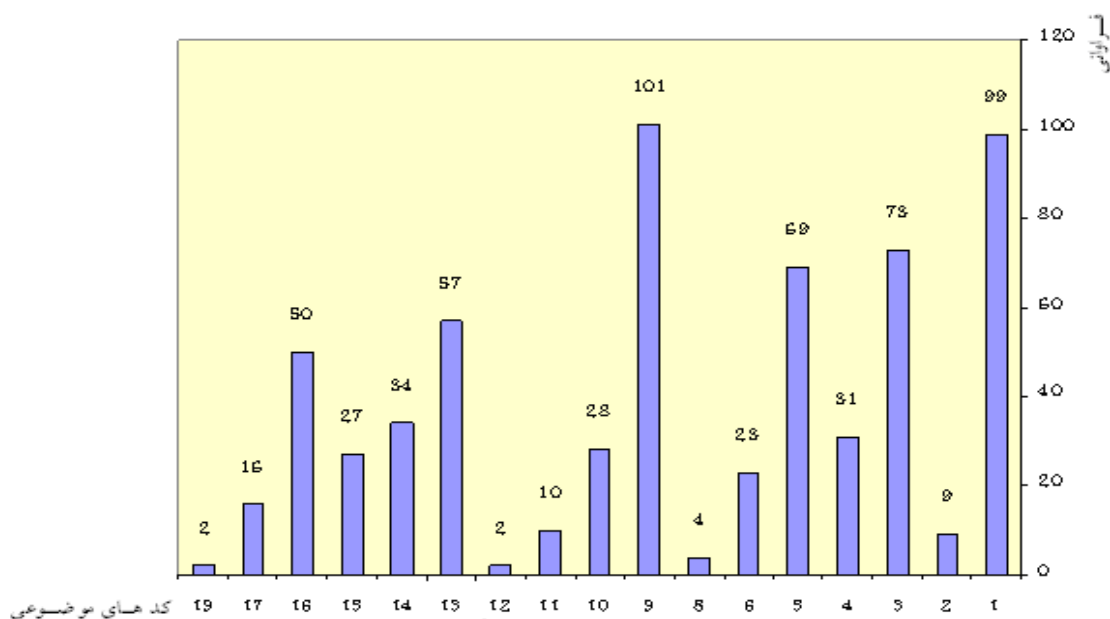
گردآوری اطلاعات از طریق مراجعه و جمع‌آوری لیست انتشارات ناشران تخصصی، گردآوری فهرست کتاب‌های انتشار یافته در زمینه کتابداری از خانه کتاب ایران، جستجو در اینترنت به منظور یافتن تازه‌های نشر و جستجو در لوح فشرده کتابشناسی ملی ایران به منظور گردآوری فهرست کتاب‌های منتشر شده قدیمی‌تر صورت گرفته است.

در جستجو در لوح فشرده کتابشناسی ملی ایران، تمامی کتاب‌های منتشر شده در مباحث کتابداری و اطلاع‌رسانی مورد بررسی قرار گرفته‌اند و از نظر تاریخی هیچ محدودیتی در نظر گرفته نشده است و تمامی کتب منتشر شده تا سال ۱۳۸۴ مورد بررسی قرار گرفته است و گرایش‌های موضوعی بر اساس رده‌های مورد استفاده در کتاب چکیده پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی تعیین شده و به هر یک از عناوین یک کد موضوعی اختصاص داده شده است که معرف گرایش موضوعی آن منبع می‌باشد.

از طرف دیگر لیستی از واحدهای کارشناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی تهیه شده و واحدهای تخصصی اجباری و اختیاری به تفکیک مورد بررسی قرار گرفته‌اند و ارتباط بین این مباحث آموزشی با کتب منتشره مورد بررسی قرار گرفته است. لیست کتاب‌های منتشر شده در نرم افزار اکسل ورود اطلاعات شده و به هر یک از کتاب‌ها بر اساس مباحث

به منظور بررسی روند نشر کتابداری و اطلاع رسانی در ایران، فهرست کاملی از کتاب‌های منتشر شده کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران تهیه شده است. به هر یک از عناوین کتاب‌ها یک کد موضوعی داده شده و پس از وارد کردن اطلاعات در نرم افزار اکسل نتایج زیر حاصل شده است. نمودار زیر گرایش موضوعی کتاب‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی انتشار یافته در ایران را نشان می‌دهد.

۱۲. رکوردهای کتابشناختی
۱۳. ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری
۱۴. تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات
۱۵. خواندن
۱۶. رسانه‌ها
۱۷. دانش و آموختن
۱۸. سایر

نمودار ۱. بررسی روند نشر کتابداری و اطلاع رسانی با توجه به گرایش‌های موضوعی و به لحاظ کمی

رکوردهای کتابشناختی، تکنولوژی کتابخانه و حرفه کتابداری بسیار اندک می‌باشد.

بنابراین بیشترین کتب انتشار یافته در مباحث خدمات فنی، کتابداری و اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌ها و مراکز منابع هستند و کمترین کتاب‌های منتشره در مباحث رکوردهای کتاب‌شناختی، تکنولوژی کتابخانه و حرفه کتابداری می‌باشند.

بررسی وضعیت نشر کتابداری و اطلاع رسانی در ایران به لحاظ ناشران

براساس آخرین آمارها، شمار ناشران در ایران از ۴۰۰۰ ناشر هم فراتر رفته است (آذرنگ، ۱۳۸۰). از این تعداد، ۱۲۷ ناشر

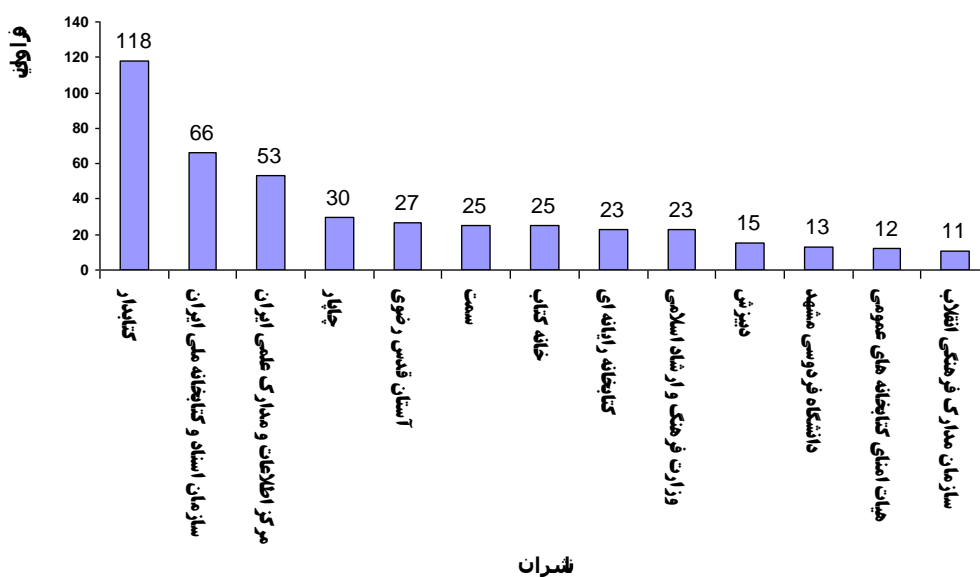
براساس نمودار بالا می‌توان نتیجه گرفت که بیشترین کتاب‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی به ترتیب در سه حوزه موضوعی زیر انتشار یافته‌اند:

۱. خدمات فنی
۲. کتابداری و اطلاع‌رسانی
۳. کتابخانه‌ها و مراکز منابع

همان‌طور که نمودار نشان می‌دهد، نوعی عدم تعادل در انتشار کتاب در حوزه‌های موضوعی مختلف کتابداری و اطلاع رسانی دیده می‌شود. میزان انتشار در بعضی از حوزه‌ها بالاست و به بعضی از حوزه‌ها کمتر پرداخته شده است. همان‌طور که در نمودار دیده می‌شود، انتشار کتاب در زمینه‌های موضوعی

طور عمده کتاب‌های پایه و اساسی کتابداری را منتشر نموده- اند به شرح ذیل می‌باشند:

حداقل یک کتاب در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر نموده‌اند ولی به طور کلی ناشران دولتی و خصوصی که به

نمودار ۲. بررسی وضعیت نشر کتابداری و اطلاع‌رسانی به لحاظ ناشران

کتابخانه رایانه‌ای دقت لازم در ویراستاری منابع منتشره خود نکرده‌اند. کتاب‌های منتشره با اشکالات نگارشی فراوانی روبه‌روست.

همان‌طور که دیده می‌شود، ناشرین دانشگاهی جزء ناشرانی هستند که به طور پراکنده حداکثر ۸ کتاب منتشر نموده‌اند و کار انتشاراتی منسجم در زمینه موضوعی مشخصی ندارند.

بررسی روند نشر کتابداری و اطلاع‌رسانی به لحاظ گرایش موضوعی طی سال‌های ۱۳۳۹-۱۳۶۹، کتاب‌های حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی بسیار اندک و پراکنده و بیشتر در حوزه‌های موضوعی کتابخانه‌ها و مراکز منابع، خواندن، خدمات فنی، کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر شده‌اند.

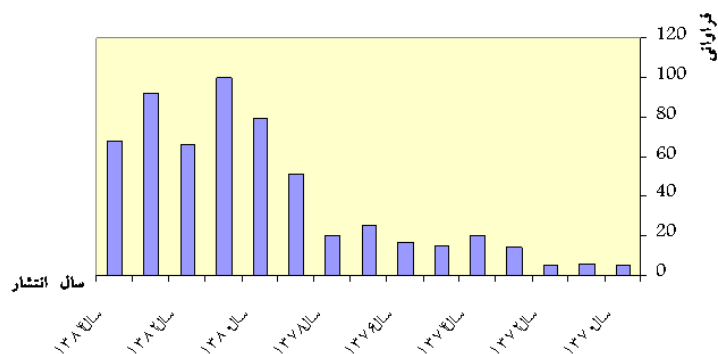
در چند سال گذشته، تحول نسبتاً چشمگیری را در زمینه نشر کتاب به طور اعم و کتاب‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی شاهد بوده‌ایم. این تحول را با شاخص‌های مربوط به افزایش عناوین کتاب‌ها، سهولت در گرفتن پروانه نشر، سهولت در صدور مجوز انتشار کتاب، افزایش یارانه‌های نشر، رفتار

به طور کلی می‌توان گفت که بیشترین کتاب‌های کتابداری توسط ناشران دولتی با پراکندگی بیشتر انتشار یافته‌اند ولی سه ناشر اول کتاب‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران به ترتیب کتابدار، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران هستند که بیشترین کتاب‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی را منتشر نموده‌اند. دامنه انتشارات کتابداری ۱۱۴ ناشر باقیمانده بین ۱ تا ۸ کتاب است که مهمترین آن‌ها بنیاد پژوهش‌های اسلامی، مرکز خدمات کتابداری، دانشگاه شهید چمران اهواز، دانشگاه تبریز، سازمان برنامه و بودجه (سابق)، کتابخانه مجلس، دانشگاه تهران، دانشگاه شیراز می‌باشند.

تعدادی از ناشران خصوصی حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در چند سال اخیر با پیشرفت چشمگیری روبرو بوده‌اند. از جمله این ناشران؛ کتابدار، چاپار، کتابخانه رایانه‌ای و دبیرش می‌باشند که به طور زنده و پویا نیاز مخاطبان خود را دنبال کرده و کتاب‌های ارزشمندی را چاپ و منتشر نموده‌اند. البته لازم به توضیح است که ناشرانی مانند انتشارات

۱۳۶۶ به بعد به طور پراکنده شاهد انتشار کتاب‌هایی در زمینه ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری بوده‌ایم که البته از سال ۱۳۷۵ به بعد انتشار آنها به صورت منسجم‌تری صورت گرفته است.

ملایم‌تر و مودبانه‌تر مقامات با ناشران و نظایر این‌ها را به وضوح می‌توان دید (آذرنگ، ۱۳۸۰).
از سال ۱۳۷۳ به بعد رشد چشمگیری در انتشار کتاب‌های خدمات فنی و کتابداری و اطلاع‌رسانی دیده می‌شود. از سال

نمودار ۳. بررسی روند نشر کتابداری و اطلاع‌رسانی به طی سال‌های مختلف

سال ۱۳۴۷ در دانشگاه تبریز با همکاری پروفیسور مانگالا کتابدار هندی ایجاد شد. دانشگاه شیراز از سال ۱۳۶۵ با همت هوشنگ ابرامی برنامه کارشناسی را به فعالیتهای خود افزود. پس از آن به تدریج دانشگاه‌های دیگری چون دانشگاه تهران، مشهد، شهید چمران اهواز، اصفهان، الزهرا، علامه طباطبایی، شاهد، یزد، بیرجند، تربیت معلم تهران، خلیج فارس، پیام نور و دانشگاه آزاد اسلامی، اقدام به ایجاد دوره لیسانس کتابداری و اطلاع‌رسانی نمودند. دوره کارشناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی در مجموع ۱۳۷ واحد است که دروس تخصصی آن شامل ۶۱ واحد تخصصی اجباری و ۱۶ واحد تخصصی اختیاری می‌باشد.

با توجه به نمودار ۳، اوج انتشار کتاب‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال ۱۳۸۱ می‌باشد که بیشترین کتاب‌های منتشر شده در این سال مربوط به حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی و رسانه‌ها می‌باشد. از سال ۱۳۸۰ - ۱۳۸۴ بیشترین کتاب در زمینه خدمات فنی منتشر شده‌اند.

روند نشر کتاب‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در ارتباط

با واحدهای درسی و مباحث آموزشی

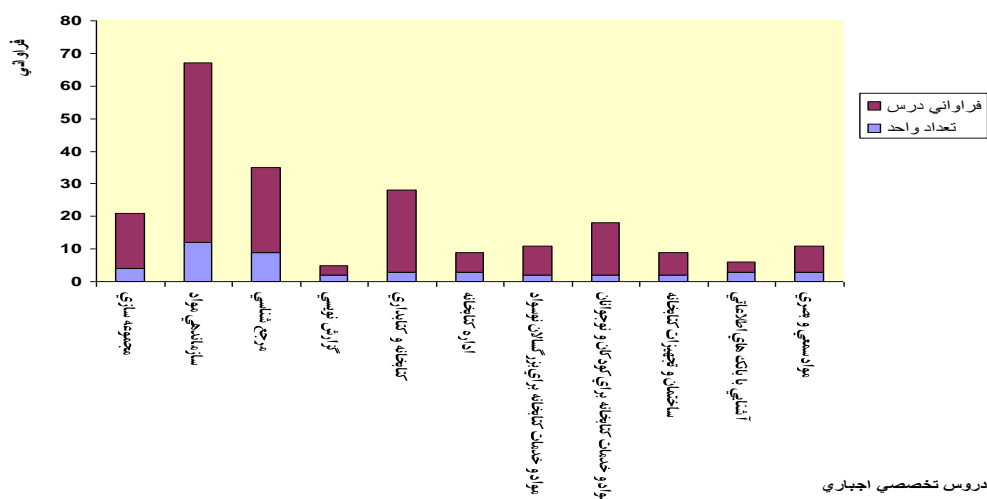
اولین دوره‌های آموزشی کوتاه مدت کتابداری در سال ۱۳۱۶ به همت مهدی بیانی در دانشسرای عالی تهران برگزار شد ولی تاسیس دوره کارشناسی در ایران برای اولین بار در

جدول ۱. واحدهای تخصصی اجباری کتابداری و اطلاع رسانی

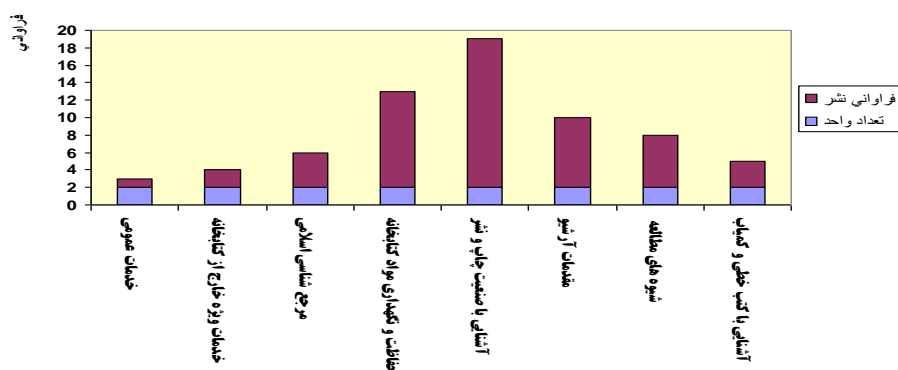
نام درس	واحد	تعداد کتب منتشر شده
مجموعه سازی	۴	۱۷
سازماندهی مواد	۱۲	۵۵
مرجع شناسی	۹	۲۶
گزارش نویسی	۲	۳
کتابخانه و کتابداری	۳	۲۵
اداره کتابخانه	۳	۶
مواد و خدمات کتابخانه برای بزرگسالان نوسواد	۲	۹
مواد و خدمات کتابخانه برای کودکان و نوجوانان	۲	۱۶
ساختمان و تجهیزات کتابخانه	۲	۷
آشنایی با بانکهای اطلاعاتی	۳	۳
مواد سمعی و بصری	۳	۸

جدول ۲. واحدهای تخصصی اختیاری کتابداری و اطلاع رسانی

نام درس	واحد	تعداد کتب منتشر شده
خدمات عمومی	۲	۱
خدمات ویژه خارج از کتابخانه	۲	۲
مرجع شناسی اسلامی	۲	۴
حفاظت و نگهداری مواد کتابخانه	۲	۱۱
آشنایی با صنعت چاپ و نشر	۲	۱۷
مقدمات آرشیو	۲	۸
شیوه های مطالعه	۲	۶
آشنایی با کتب خطی و کمیاب	۲	۳

نمودار ۴. بررسی فراوانی کتب منتشر شده تخصصی اجباری

دروس تخصصی اختیاری

نمودار ۵. بررسی فراوانی کتب منتشر شده تخصصی اختیاری

همبستگی تعداد واحدها و فراوانی نشر

بررسی میزان همبستگی میان تعداد واحدها و فراوانی نشر از روش محاسبه ضریب همبستگی پیرسون و با استفاده از داده‌های جداول ۱ و ۲ صورت گرفته است. به طور کلی ۶۱ واحد تخصصی اجباری و ۱۶ واحد تخصصی اختیاری به عنوان یک متغیر کمی در نظر گرفته شده و ۲۲۷ کتاب منتشر شده نیز به عنوان متغیر کمی دیگر در نظر گرفته شده است.

$$(19 \times 1262) - (61 \times 227)$$

$$\sqrt{2454 \times 5592}$$

$$r = 0.86$$

پس از انجام محاسبات و قرار دادن در فرمول ضریب همبستگی پیرسون، $r = 0.86$ به دست آمد که ضریب همبستگی بسیار بالایی می‌باشد. بنابراین، با افزایش تعداد واحدها، فراوانی نشر نیز افزایش یافته است. به عبارت دیگر، دروسی که از تعداد واحد بیشتری برخوردارند از فراوانی نشر بالایی نیز برخوردار بوده‌اند.

تأثیر اجباری یا اختیاری بودن دروس بر فراوانی نشر

نتیجه دیگری که از نمودارها به دست می‌آید این است که اجباری یا اختیاری بودن دروس تأثیر چندانی در فراوانی نشر ندارد. زیرا دروسی چون گزارش نویسی، آشنایی با بانک‌های اطلاعاتی و اداره کتابخانه اجباری هستند ولی بسیار کم به آنها پرداخته شده است ولی دروسی چون آشنایی با صنعت چاپ و نشر، حفاظت و نگهداری مواد کتابخانه و مقدمات آرشیو، با

همان‌گونه که در جداول ۱ و ۲ مشاهده می‌شود، از ۶۵۷ کتاب منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی (۳۴/۵٪) از کتاب‌ها به عنوان منابع آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی محسوب می‌شوند که از این تعداد ۱۷۵ (۷۷/۷٪) کتاب مربوط به دروس تخصصی اجباری با ۶۱ واحد و ۵۲ (۲۲/۹٪) کتاب مربوط به دروس تخصصی اختیاری با ۱۶ واحد می‌شوند.

با توجه به جدول‌ها و نمودارهای فوق، بیشترین کتب منتشر شده در زمینه دروس تخصصی اجباری به دروس زیر اختصاص یافته‌اند:

۱. سازماندهی در مجموع ۱۲ واحد، ۵۵ کتاب (۳۱/۴٪)
 ۲. مرجع شناسی در مجموع ۹ واحد، ۲۶ کتاب (۱۴/۸٪)
 ۳. کتابخانه و کتابداری با ۳ واحد، ۲۵ کتاب (۱۴/۲٪)
- کمترین کتب منتشر شده نیز در زمینه گزارش نویسی، بانک‌های اطلاعاتی و اداره کتابخانه می‌باشد که به ترتیب ۲، ۳ و ۳ واحد دارند که در مجموع ۱۲ کتاب (۶/۸۵٪) را به خود اختصاص داده‌اند. از مجموع ۵۲ کتاب منتشر شده در زمینه دروس تخصصی اختیاری، بیشترین کتاب منتشر شده ۱۷ کتاب (۳۲/۶٪) در موضوع آشنایی با صنعت چاپ و نشر به همت عبدالحسین آذرنگ بوده و کمترین کتاب منتشر شده در زمینه خدمات عمومی ۱ کتاب (۱/۹۲٪) می‌باشد.

همان‌گونه که نتایج نشان می‌دهد، بسیاری از دروس دارای حلال انتشاراتی هستند. دروسی چون گزارش نویسی، آشنایی با بانک‌های اطلاعاتی، اداره کتابخانه و ساختمان و تجهیزات دروس بسیار مهم و اساسی محسوب می‌شوند و لازم است به آن‌ها بیشتر پرداخته شود و یا دروسی چون خدمات عمومی، خدمات ویژه خارج از کتابخانه و مرجع‌شناسی اسلامی با این که اختیاری هستند دروس مهمی به شمار می‌آیند که باید کتب بیشتری را به خود اختصاص دهند.

تأثیر فراوانی نشر بر تیراژ کتاب

در این قسمت تعدادی از دروس که دارای فراوانی نشر بیشتر یا کمتری بودند انتخاب شده و بیشترین تیراژ و نوبت چاپ آن‌ها نیز استخراج شده و در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۳. تیراژ و نوبت چاپ کتابهای کتابداری و اطلاع‌رسانی

نوبت چاپ	تیراژ	نام درس
سوم	۵۰۰۰	کتابخانه و کتابداری
سوم	۵۰۰۰	سازماندهی مواد
چهارم	۴۰۰۰	مجموعه‌سازی
چهارم	۳۰۰۰	مرجع‌شناسی
دوم	۳۰۰۰	گزارش نویسی
دوم	۳۳۰۰	مقدمات آرشیو
سوم	۱۵۰۰	بانکهای اطلاعاتی

بر فراوانی نشر از تیراژ و نوبت چاپ بالاتری نیز برخوردار هستند و همین تقاضای بالا عاملی برای افزایش نشر و تیراژ می‌باشد.

جمع‌بندی یافته‌ها

- از ۵۶۷ کتاب منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی، بیشترین کتب منتشر شده در سه حوزه موضوعی خدمات فنی، کتابداری و اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌ها و مراکز منابع هستند و کمترین کتب منتشر شده در زمینه‌های

توجه به این که اختیاری هستند فراوانی نشر بیشتری دارند. همچنین با توجه به این که دروس اختیاری ۱۶ واحد را به خود اختصاص داده‌اند، از فراوانی نشر مناسبی نیز برخوردارند:

$$\frac{175}{X} = \frac{61}{16}$$

$$X = 45/9$$

عدد به دست آمده از فرمول بالا نشان می‌دهد، با توجه به این که دروس تخصصی اختیاری ۱۶ واحد دارند، اگر ۴۶ کتاب را به خود اختصاص دهند تناسب برقرار می‌شود و همان طور که مشاهده شد، دروس اختیاری ۵۲ کتاب را به خود اختصاص داده‌اند. بنابراین با توجه به یافته‌های فوق، اجباری یا اختیاری بودن دروس تأثیری در فراوانی نشر ندارد.

همان‌گونه که جدول بالا نشان می‌دهد، دروسی چون کتابخانه و کتابداری، فهرستنویسی، مجموعه‌سازی و مرجع‌شناسی که دارای فراوانی نشر بیشتری بودند، دارای تیراژ بالاتر و نوبت چاپ بیشتری هستند و دروسی مانند گزارش نویسی، بانک‌های اطلاعاتی و مقدمات آرشیو که دارای فراوانی نشر کمتری بودند، تیراژ کمتر و نوبت چاپ کمتری را به خود اختصاص داده‌اند.

پس می‌توان نتیجه گرفت، دروسی چون کتابخانه و کتابداری، سازماندهی مواد، مرجع‌شناسی و مجموعه‌سازی از جمله دروس بسیار مهمی هستند که بنابر تقاضای بازار، علاوه

که از تعداد واحد بیشتری برخوردارند از فراوانی نشر بالایی نیز برخوردار بوده‌اند.

- دروسی که از فراوانی نشر بیشتری برخوردار هستند، دارای تیراژ و نوبت چاپ بیشتری نیز هستند. دروسی چون کتابخانه و کتابداری، فهرستنویسی، مجموعه‌سازی و مرجع‌شناسی که دارای فراوانی نشر بیشتری بودند، دارای تیراژ بالاتر و نوبت چاپ بیشتری هستند و دروسی مانند گزارش‌نویسی، بانک‌های اطلاعاتی و مقدمات آرشیو که دارای فراوانی نشر کمتری بودند، تیراژ کمتر و نوبت چاپ کمتری را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۳).

- بین مباحث آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی و کتب منتشر شده در ایران، همبستگی نسبتاً بالایی دیده می‌شود که البته در برخی از دروس تخصصی اختیاری و اجباری خلاءهای انتشاراتی دیده می‌شود که باید به آن‌ها بیشتر پرداخته شود.

بحث و نتیجه‌گیری

همان‌طور که پیشتر ذکر شد، در هر حوزه کتاب‌ها یکی از رایج‌ترین ابزارهای اشاعه اطلاعات تخصصی و پایه هر کشور می‌باشد. بنابراین بررسی سیر و روند انتشار این منابع در هر رشته‌ای می‌تواند مفید باشد. با بررسی این روند و تحولات نشر، می‌توان به ارزیابی منابع تخصصی هر رشته پرداخت و با بررسی گرایش‌های موضوعی می‌توان نتیجه گرفت که به کدام حوزه موضوعی بیش از حد پرداخته شده است و در کدام حوزه‌های موضوعی خلاءهایی دیده می‌شود. همان‌طور که از داده‌های آماری نتیجه‌گیری شد، در حوزه انتشارات کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران، بیشترین کتاب‌ها توسط انتشارات کتابدار، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران منتشر شده‌است و بیشتر به گرایش‌های موضوعی خدمات فنی، کتابخانه‌ها و مراکز منابع و کتابداری و اطلاع‌رسانی پرداخته شده است.

با توجه به اینکه تکنولوژی‌های نوین بسیاری به حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی وارد شده است و پیوند نزدیکی بین کتابداری و اطلاع‌رسانی و علوم ارتباطات و رایانه ایجاد شده

موضوعی رکوردهای کتابشناختی، سازمان کتابخانه و حرفه کتابداری می‌باشد (نمودار ۱).

- بیشترین کتابهای کتابداری و اطلاع‌رسانی توسط ناشرین دولتی با پراکندگی بیشتر انتشار یافته‌است.

- بیشترین کتابهای کتابداری و اطلاع‌رسانی توسط کتابدار، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران و مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران منتشر شده است (نمودار ۲).

- کمترین کتاب‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی توسط ناشرین دانشگاهی منتشر شده است (نمودار ۲).

- از سال ۱۳۷۳ به بعد شاهد رشد چشمگیری در انتشار کتاب‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی هستیم که اوج آن در سال ۱۳۸۱ دیده می‌شود (نمودار ۳).

- از ۶۵۷ کتاب منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۲۲۷ کتاب به عنوان منبع آموزشی مقطع کارشناسی محسوب می‌شوند که ۱۷۵ کتاب به دروس تخصصی اجباری و ۵۲ کتاب به دروس تخصصی اختیاری اختصاص دارند (جدول ۱، ۲).

- بیشترین کتب منتشر شده در مباحث دروس اجباری؛ سازماندهی مواد، مرجع‌شناسی و کتابخانه و کتابداری بوده و کمترین کتب منتشر شده در زمینه دروس گزارش‌نویسی، بانک‌های اطلاعاتی و اداره کتابخانه می‌باشد (نمودار ۴).

- بیشترین کتب منتشر شده در زمینه دروس تخصصی اختیاری مربوط به درس آشنایی با صنعت چاپ و نشر بوده و کمترین کتب منتشر شده در زمینه درس خدمات عمومی می‌باشد (نمودار ۵).

- اجباری یا اختیاری بودن دروس در فراوانی نشر تاثیر چندانی ندارد.

- میان تعداد واحدهای دروس و فراوانی نشر همبستگی بسیار بالایی دیده می‌شود. ضریب همبستگی میان تعداد واحدها و فراوانی نشر ۰/۸۶ به دست آمد که ضریب همبستگی بسیار بالایی می‌باشد. به طوری که با افزایش تعداد واحدها، فراوانی نشر نیز افزایش یافته است. بنابراین دروسی

www.samt.ac.ir/asp/hamayesh/ketabdarsi/maghal e/t46.asp

تاج‌الدین، ضیاء. (۱۳۸۵). "ارزشیابی متنی، فعالیتی، و روش‌شناختی کتابهای انگلیسی «سمت» برای اهداف ویژه از منظر رویکردهای سه‌گانه خواندن و طرح درس مهارت - مدار چند مؤلفه‌ای و راهبرد - مدار خوانداری". قابل دسترس در:

www.samt.ac.ir/asp/hamayesh/ketabdarsi/maghal e/t46.asp

صدیق بهزادی، ماندانا. (۱۳۷۹). "چکیده نامه پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی". تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.

کتابی، سعید. (۱۳۸۵). کتابخانه ملی ایران. "ارزیابی چهارده سال (۱۳۷۰-۱۳۸۴). لوح فشرده کتابشناسی ملی ایران". کتب مورد استفاده آموزش زبان انگلیسی عمومی در دانشگاه: درسهایی از گذشته برای حال و آینده. قابل دسترس در:

www.samt.ac.ir/asp/hamayesh/ketabdarsi/maghal e/t46.asp

مزیدی، محمد. (۱۳۸۵). "بررسی وضعیت کلی دروس معارف اسلامی با توجه به اهداف تعیین شده برای آنها از دیدگاه دانشجویان دانشگاه شیراز در سال تحصیلی ۸۵-۸۶". قابل دسترس در:

www.samt.ac.ir/asp/hamayesh/ketabdarsi/maghal e/t46.asp

مزینانی، علی. (۱۳۸۰). "کتابخانه و کتابداری". تهران: سمت. میرلوحی، علی. (۱۳۸۵). "ضرورت غنی‌سازی کتاب‌های درسی ادبیات عربی با میراث ادبی اهل‌البیت علیهم‌السلام". قابل دسترس در:

www.samt.ac.ir/asp/hamayesh/ketabdarsi/maghal e/t46.asp

سایت انتشارات کتابدار: www.ketabdar.org

سایت انتشارات چاپار: www.chapar.com

www.samt.ac.ir/asp/hamayesh/ketabdarsi/maghal e/t46.asp

www.samt.ac.ir

است؛ بهتر است کتاب‌های بیشتری در زمینه‌های تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات، ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری و مباحث نوین کتابداری تالیف و یا ترجمه شود. ولی در مجموع می‌توان گفت بین مباحث آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقطع کارشناسی و کتب منتشر شده در ایران، همبستگی نسبتاً بالایی دیده می‌شود.

پیشنهادها

با توجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهادات زیر می‌تواند در حوزه نشر کتابهای رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی مفید باشد.

- سیاستگذاری و برنامه ریزی های کلان در زمینه نشر
- افزایش مشارکت ناشرین دانشگاهی و گروه‌های آموزشی دانشگاه‌ها در انتشار منابع آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی
- انجام پژوهش‌هایی در زمینه نشر منابع تخصصی
- همکاری و همگامی ناشران دولتی و خصوصی
- همگامی ناشران خصوصی و دولتی با تغییرات و نیازهای رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی
- توجه بیشتر انتشاراتی به مباحثی که انتشارات در آنها کمتر بوده است.

منابع

- آذرنگ، عبدالحسین. (۱۳۷۸). "شمه‌ای از انتشار کتاب در ایران". تهران: کتابدار.
- آذرنگ، عبدالحسین. (۱۳۷۸). "شمه‌ای از کتاب، کتابخانه و نشر کتاب". تهران: کتابدار.
- آذرنگ، عبدالحسین. (۱۳۸۰). "چون و چرایی در باب سیاست‌های نشر کتاب". تهران: کتابدار.
- آقازاده، محرم. (۱۳۸۵). "طراحی متن کتاب درسی دانشگاهی: باید‌ها و نبایدها". با همکاری رضا نوروززاده. قابل دسترس در: